

MBI DEMOKRATIZIMIN E ANATOMISË

(Von Hagens, Plastinarium dhe ... përtej)

NIKOLLAQ LEKA*

Throughout my career, I have promoted the democratization of anatomy ... not just for the medical and scientific world, but for the general public.

Von Hagens

Summary

DEMOCRATIZING ANATOMY

(Von Hagens, Plastinarium and ... beyond)

Anatomy is considered during history, as a mystic reality, at least for the lay people. But Gunther von Hagens and his plastination method, embodied by his well-known expositions *Body Worlds*, have become an international phenomenon. Never before the human body has been exposed to public in such a simple and accessible way, overcoming many academic, ethical or religious objections. During his life, von Hagens has pursue his dream of *democratizing anatomy* with little regard for the conventions. As a result he has always found himself surrounded on one hand by storms of accusations, and on the other by storms of success.

Meanwhile, his *Plastinarium* and his *Body Worlds*, visited by millions of people all over the world, are a reality to be faced by a number of anatomists that considered uneasy his balance between art and science

Anatomia e konsideruar si disiplina bazë e mjekësisë, gjatë rrugës së saj ka qenë e mbuluar nga një vello mistike, si për arsye të objektit, ashtu edhe për arsye të metodave të studimit të saj. Kadavrat, përpunimi i tyre, disekimi, ekspozimi i pjesëve trupore, së bashku me konsideratat legale shoqëruese e kane bërë të largët për sytë e njerëzve të zakonshëm.

Në dhjetëvjecarët e fundit, një njeri kontroversial si gjermani Gunther von Hagens, bazuar në metodën e tij të plastinimit të trupave të vdekur, ka tentuar ta transformojë plotësisht mënyrën sesi anatomia i paraqitet publikut: nga duar, këmbë e organe të konservuara në enë qelqi me formalinë, në pjesë, organe madje edhe trupa të vërtetë njerëzish të disekuar, të prerë, të ngjyrosur, e të ngrirë në pozicione nga më të ndryshmet. Me miliona vetë kane ndjekur shfaqjet e tij në të kater anet e botës, duke dalë prej tyre me një koncept njëfarësoj të çmitizuar mbi ndërtimin e brendshëm të trupit të njeriut dhe duke

shkuar në drejtimin që von Hagens-i e ka përkufizuar si *demokratizim të anatomisë*. Ndërsa anatomeve s'u mbetet gjë tjetër veçse të përballen me të (1).

Von Hagens

Gunther von Hagens, në fakt lindi si Gunther Gerhard Liebchen, në qytetin Poznan, të Polonisë në fillim të vitit 1945. Atë kohë, deri në fund të luftes, qyteti ishte nën pushtimin gjerman. I ati shërbente në prapavijë të ushtrisë gjermane dhe nga frika e pushtimit sovjetik familja u shpërngul në lindje të Gjermanisë, pranë Leipzigit, ku ai qendroi deri pas adoleshencës.

Që i vogël u diagnostikua me hemofili, dhe kur ishte 6 vjeç vdekja i kaloi fare pranë; kjo e beri të kishte kontakte me mjedisin mjekësor dhe i zgjoi interesin për mjekësinë.

Më pas në vitin 1965 fillon studimet për mjekësi në Universitetin e Jenës. Tre vjet më vonë

Çekosllovakia pushtohet nga trupat e Traktatit të Varshavës. Von Hagens-i merr pjesë në protestat studentore kundër pushtimit dhe më pas tenton të kalojë në mënyrë të paligjshme në perëndim, por pa sukses; kapet dhe burgoset.

Në vitin 1970 përfiton nga një marrëveshje e qeverisë së RFGJ me RDGJ për të burgosurit politikë dhe kalon në pjesën perëndimore të Gjermanisë. Menjehere rifillon studimet në mjekesi, në Universitetin e Lübek-ut, dhe i përfundon ato në vitin 1973; më pas edhe doktoraturën në Universitetin e Heidelbergut.

Në këtë kohë bën martesën e parë me Dr. Cornelia von Hagens dhe merr mbiemrin e saj; shumë vjet më vonë martohet me Dr. Angelina Whalley, por mban mbiemrin e adoptuar nga gruaja e parë. Kur ishte 32 vjec, asistent në Universitetin e Heidelberg-ut, i lind ideja e plastinimit të trupave të vdekur, më pas përpunon metodën dhe merr patentën.

Në vazhdim (1993) themelon Institutin e Plastinimit në Heidelberg, i cili ofron trupa të plastinuar për qëllime anatomike. Ky institut ishte parardhësi i *Plastinarium*-it (2006), që u kthye në një qendër të njohur anatomike. Me trupat e tij të plastinuar hap ekspozitën e parë *Body Worlds* (1995); pas suksesit ajo ndiqet edhe nga tre ekspozita të tjera të ngjashme, ndërsa së fundi (2010) hap një ekspozitë tjetër të tillë, por me trupa kafshësh.

Aktiviteti i tij platinues shtrihet edhe jashtë Gjermanisë; në Kirgistan (Bishkent) themelon Qendrën e Plastinimit në Akademinë Mjekësore Shtetërore (1996), ndërsa në Kine (Dalian) Kompaninë e tij private të Plastinimit (2001). Ndërkohë jep leksione si vizitor në *Dalian Medical University* në Kine dhe në *New York University College of Dentistry* në SHBA.

Në jetën e tij veçohen edhe dy momente të spikatura: në vitin 2002 kreu një autopsi publike në Angli dhe në vitin 2005 u ofrua të plastinonte trupin e Papa Gjon Palit II, duke tërhequr pas vetes diskutime të tendosura. Qëllimi i tij i madh është të ngrejë "Muzeun e Njeriut", por që prej vitit 2011 vuan nga semundja Parkinson, në gjendje të rënduar. Ka lënë porosi që pas vdekjes trupi i tij të plastinohet nga e shoqja dhe të ekspozohet në *Body Worlds*.

Plastinarium

Realizimet publike të von Hagens-in mund të pëmbliken në tre fusha, në themelimin e *Plastinarium*-it, hapjen e ekspozitave shetitëse *Body Worlds* dhe realizimet televizive bazuar në disekimin e kadavrave.

Plastinarium-i në qytetin e vogël Guben, në kufirin gjermano-polak, është qendër anatomike e themeluar nga von Hagens, me qëllim të disafishtë. Në te, një vend të konsiderueshëm ze pjesa e ekspozitës ku veç modeleve të pjesshëm ose të plote njerëzore paraqiten edhe modele kafshësh të plastinuar. Po ashtu *Plastinarium*-i ofron kurse trajnimi dhe praktike për studentë të fushës dhe persona të tjerë të interesuar. Nga ana tjetër paralelisht me paraqitjen e metodave të studimit në historinë e anatomisë, paraqitet me hollesi edhe historiku i metodës së plastinimit.

Idëja e plastinimit (termi është i njëjtë në gjermanisht dhe anglisht) të kadavrave filloi ta turbullojë von Hagens-in në Heidelberg, kur punonte me modele anatomike të imprenjuar, zakonisht me parafinë, çka lehtësonte preparimin. Ai vendosi të aplikonte imprenjimin me një lëndë tjetër, plastike, nën presion. Lënda plastike do të zgjidhej në varësi të veçorive optike (transparent ose opak) ose mekanike (i ngurtë ose i përkulshëm) që synohen për produktin.

Lëndët që von Hagens-i përdor janë silikonin (për modele masive me pamje natyrale), epoksirezina (për modele të hollë e transparente) dhe poliesteri (për prerje trunore për aresye të diskriminimit të mirë vizual të lendes gri dhe asaj të bardhë).

Procesi i plastinimit zhvillohet në kater faza: fiksimi, dehidrimi, imprenjimi dhe ngurtësimi.

- Fiksimi mund të realizohet me secilin nga fiksuesit e zakonshëm. Ai konsiston në teknikën konvencionale të heqjes së gjakut dhe zëvendesimin e tij me formaldehid për të ndaluar dekompozimin.

- Dehidrimi realizohet me anë të acetoneit që sherben si një tretës. Më pare trupi disekohet me kujdes për të ekspozuar zonat që synohen dhe pastaj vendoset me një banjë me acetone të ngrohtë për të hequr indin dhjamor.

- Imprenjimi është momenti më i rëndësishëm i procesit. Trupi futet në një dhomë vakumi, ku acetoni hiqet dhe zëvendësohet me lëndën plastike e cila nën presion depërton në indet e trupit. Kjo pjesë e procesit është çelësi i suksesit të procedurës.

- Ngurtësimi realizohet pasi trupi vendoset në pozicionin e dëshiruar, duke u fiksuar me tela, gjilpëra etj dhe mbulohet me një tendë të posaçme. Si ngurtësues mund të përdoren gaze të vecante, temperatura deri në 40 grade ose rrezet UVA, sipas rastit. Ndërkohë mund të përdoren ngjyrimet e formacioneve anatomike të veçantë për të përmirësuar vizualizimin e tyre.

Pas kësaj trupi është gati për t'u ekspozuar. Gjithë procesi kërkon rreth 1000-1500 orë pune.

Ndoshta më shumë se sa për *Plastinarium*-in Von Hagens njihet për ekspozitat e tij *Body Worlds*, që janë konsideruar aktiviteti lëvizës më terheqës në botë.

E para u hap larg Gjermanisë, në Japoni (1995) dhe më pas u zhvendos në Europë, Amerikë e Azi. Suksesi ishte i plotë; ajo u shfaq në mbi 50 qytete të mëdha.

Kjo inkurajoi hapjen edhe të ekspozitave të tjera, të ngjashme, të njëkohshme: në Shtetet e Bashkuara, Kanada, Angli e Kore; kështu janë shfaqur *Body Worlds 2 & The Brain* (2005, 2010), *Body Worlds 3 & The Story of the Heart* (2006), *Body Worlds 4 e Body Worlds & The Mirror of Time* (2008) dhe *Body Worlds & The Cycle of Life* (2011).

Për realizimin e secilës prej tyre janë përpunuar rreth 25 trupa njerezish, ndërsa paraqiten mbi 200 pjesë të plastinuara, përfshirë prerje të trupave në plane horizontale ose vertikale, organe të shëndoshë ose të sëmurë, të treguar në detaje.

Po ashtu, paraqiten embrione dhe fetuse normale dhe me sëmundje të lindura. Materialet e ekspozuara u takojnë personave që kane dhuruar trupat e tyre me qëllim plastinimi dhe vizitorëve në çdo rast u jepet një formular për dhurimin e trupit, i ngjashëm me formularët e tjerë standartë, që mund të plotësohet e depozitohet nga të interesuarit.

Pas vizitave reagimet janë nga më të ndryshmet, nga admirimi pa kushte deri tek frika a zemërimi ekstrem. Ndërkohë, mjaft mendojnë se ekspozita të tilla fyejnë dinjitetin njerezor dhe deformojnë perceptimin publik për shkencat mjekesore (2).

Megjithatë, nga ana tjetër, sondazhet kanë treguar që miliona vizitorë, pas ekspozitës, kishin vendosur të reflektonin mbi zakonet e tyre të këqija (duhanpirjen, alkolin etj), mënyren e të ushqyerit dhe ushtrimet fizike.

Von Hagens-i ka realizuar edhe disa programe televizive, bazuar në temën e tij të preferuar.

Kështu në *Anatomy for beginners* (2005) paraqitet disekimi i trupave shoqëruar me diskutim mbi funksionin e sistemeve të trupit të njeriut, në *Autopsy: Life and Death* (2006) preparimi shoqërohet me paraqitjen e shkaqeve më të shpeshta të vdekjeve, ndërsa në *Autopsy: Emergency Room* (2007) diskutohet mbi dëmtimet fizike të trupit të njeriut.

Në të gjitha daljet e tij publike dhe televizive von Hagens-i ka mbajtur veshjen e tij të errët, të shoqëruar nga kapela simbiotike, e ngjashme me atë të Dr. Tulp në veprën e njohur të Rembrand-it. Kur është pyetur për këtë, ai është pergjigjur se paraqitja e tij respekton uniformën klasike të anatomëve të rilindjes.

3 ... përtej

Von Hagens-i, *Plastinarium*-i i tij, ekspozitat *Body Worlds* dhe realizimet televizive mund të konsiderohen fenomene ekstravagante dhe po aq sa kanë mbështetës, kanë kundërshtarë, akuzues, bile edhe konkurrentë. Në sfond të problemeve që kanë shoqëruar von Hagens-in, është jo vetëm paragjykimi i punës së tij por edhe kujtimi i ashpër i kampeve të përqendrimit të Luftes së Dytë dhe eksperimenteve çnjerezore të kryera në to.

Në vitin 2002 Von Hagens-i njoftoi se do të kryente një autopsi publike në Angli; e fundit e tillë ishte kryer në vitin 1830. Qeveria paralajmëroi që akti konsiderohej ilegal ("*a criminal offence under the Anatomy Act*") dhe se as organizatorët, e as von Hagens-i nuk kishin licencë për ekzaminime *post-mortem*, prandaj policia do të ndërhynte.

Por von Hagens-i deklaroi në BBC se më mirë do të pranonte burgun se sa të anulonte autopsinë. Shfaqja u realizua para një auditori prej 500 vetash, të pajisur me bileta (kërkesat ishin për dyfishin), në *London's Atlantis Gallery*, dhe u transmetua direkt në një ekran gjigand. Autopsia ishte e zakonshme, ndërsa komentet diskrete: nga "autopsia sherbeu për asgjë" deri tek "autopsia ishte truk publicitar për ekspozitat *Body Worlds*", ndërsa von Hagens-i u quajt deri "sharlatan" (3).

Ne fakt, për ekspozitat *Body Worlds*, pavarësisht suksesit, mendimi i anatomeve është i ndarë. Disa mendojnë se disekSIONET e tij janë shumë të mira dhe vlerat të mëdha për edukimin akademik të studentëve ose të paktën kështu duhet të jenë (4). të tjere, në të kundërt mendojnë se modelet e zakonshme plastike janë mjaft të mirë dhe anatomikisht korrektë, ndërsa ato të ekspozitave disa here kanë gabime pakujdesie në emërtime. Efekti mbi vizitorët shpesh konsiderohet *shokues* në vend të atij *edukativ* të pritshëm. Veç kësaj, është theksuar tensionimi jo i pakonsiderueshëm i ndjeshmërisë etike, por edhe fetare të tyre (5,6). për më tepër, fakti që vizitorëve u jepet formulari i dhurimit të trupit, pasi ata kane ndjekur një "spektakël makabër", presupozon se informacioni i njëkohshëm mbi atë që "do të pësojë" trupi pas vdekjes, ka efekt negativ psikologjik mbi dhuruesit e mundshëm, çka mund të pakësojë numrin jo vetëm të donatoreve për institucionet shkencore, por edhe të organeve për qëllime transplantit.

Në vijim, pyetjet e rradhës mbi ekspozitat janë: Nga vijnë trupat? A ka konsensus? Sipas von Hagens-it, në programin e tij të dhurimit ka mbi 9.000 kontrata, shumica nga persona të shtetësisë gjermane. Nderkohë, ai thekson se nuk ka nevojë për konsensus

në rastin e përpunimit dhe ekspozimit të pjesëve të vecuara trupore.

Kur ekspozita *Body Worlds* u kerkua të hapej në Mynih (2003), von Hagens-it iu kerkua nga autoritetet e qytetit të paraqiste kontratat e nënshkruara të konsensusit, por ai refuzoi ta bënte këtë, sipas tij, për të ruajtur *privacine* e tyre. Situata e ngjashme ishte në Florida (1998) kur nën *Uniform Anatomical Gift Act* atij iu refuzua ekspozita pasi “intension i saj nuk ishte edukimi”. Mjaft është diskutuar në ambjentet jo vetëm anatomike, rasti i gruas shtatzënë të plastinuar, me fetusin e ekspozuar, pasi nuk mund të kuptohet përse ajo mendoi se do të vdiste dhe dha konsensusin për plastinim (7).

Histori të tjera të ngjashme e kanë ndjekur në jetë von Hagens-in.

Në Dalian në Kine qendra e tij njihet si “Qyteti i Plastinimit”, por ajo ka qene e regjistruar si “Kompani Manekinesh”.

Në Siberi, në 2002, u zhvillua nje gjyq ndaj një mjeku të akuzuar për shitjen jashtë vendit të 56 trupave me destinacion Heidelbergun. Von Hagens u thirr në cilesinë e dëshmitarit.

Në Kirgistan, në 2003, ai u akuzua se kishte marrë trupa nga burgjet e spitalet psikiatrike në shkelje të rregullave të vendit.

Jehonë kanë patur në 2004 dy artikuj të botuar në prestigjozet gjermane “Der Spiegel” dhe “Süddeutsche Zeitung”. E para e akuzoi se kishte marrë trupa të të burgosurve të ekzekutuar në burgjet kineze, ndërsa tjetra konfirmoi se von Hagens i kishte ofruar pagesë për të patur trupin pas vdekjes, basketbollistit sovjetik Sizonenko, njeriut më të gjatë (2.44 m) të botës, në atë kohë.

Po ashtu, veçohet që fakti që Universiteti i Heidelbergut e ka paditur pasi në disa paraqitje akademike von Hagens-i ishte prezantuar si profesor me titull të marrë në Gjermani.

Veç akuzuesve, Von Hagens-i në jetë ka edhe mjaft konkurentë. Duke pare suksesin e *Body Worlds* nje numër shfaqjesh të ngjashme e imituan. Të tilla ishin *Our Body: The Universe Within* dhe *Bodies... The Exhibition* (SHBA), *Bodies Revealed* (Angli), *Body Exploration* (Taivan), *Mysteries of the Human Body* (Kore e Jugut), *Mysteries of the Human Body* (Japoni) dhe *Cuerpos Extrañables* (Spanje).

Së fundi, janë kundeshtaret e von Hagens-it që i mëshojne idesë se trupat e vdekur duhet të përdoren për qëllime ngushtësisht shkencore dhe ekspozitat anatomike duhet të kenë vetëm qëllim shkencor dhe aspak artistik. Ata e kane quajtur atë “Mr. Death”, qendrat e plastinimit “Death Factories”, ndërsa

Plastinariumi-n “Bodies Church” e “Disney-death-land”. Sipas tyre von Hagens-i është nje *showman* spekulator që për qëllime pragmatike, kur u përgjigjet kritikave e quan veten shkencëtar, ndërsa kur hap ekspozitat, edhe artist. Ndërkohë, ai përgjigjet se normat etike jane të ndryshme në shkencë dhe art. Të tjere, që hiqen neutralë nënvizojnë se von Hagens-i vetëm se u ndërron destinacionin trupave, i merr nga varri dhe i çon në ekspozita. Së fundi, nuk mungojnë edhe ata që theksojnë se në bazë të punes se tij është thjesht modeli i kapitalizmit: ai blen (ose i dhurohet) nje mall, e përpunon, dhe pastaj e shet duke marrë fitimin.

Gjatë gjithë jetës së tij von Hagens-i është gjendur nën dy rrebeshe të mëdha: atë të parave dhe atë të akuzave. Atëhere ç’ka pertej tij? Shkencë apo art? Përgjigja me sa duket është: “edhe Vesalius, edhe Rembrandt”.

BIBLIOGRAFIA

1. Jones DG, Whitaker MI. Engaging with plastination and the Body Worlds phenomenon: a cultural and intellectual challenge for anatomists. *Clin Anat.* 2009 Sep;22(6):770-6.
2. Burns L. Gunther von Hagens' Body Worlds: selling beautiful education. *Am J Bioeth.* 2007 Apr;7(4):12-23.
3. Castillo D. Baroque horrors: roots of the fantastic in the age of curiosities, 2011, University of Michigan Press 1-37
4. Jones DG. Re-inventing anatomy: the impact of plastination on how we see the human body. *Clin Anat.* 2002 Nov;15(6):436-40.
5. Moore CM, Brown CM. Gunther von Hagens and Body Worlds Part 1: the anatomist as prosector and proplastiker. *Anat Rec B New Anat.* 2004 Jan;276(1):8-14.
6. Moore CM, Brown CM. Gunther von Hagens and Body Worlds Part 2: The anatomist as priest and prophet. *Anat Rec B New Anat.* 2004 Mar;277(1):14-20.
7. Singh D. Scientist or showman? *BMJ.* 2003 March 1; 326(7387): 468.